

Ingång

”Om inte stjärnhimlen vore så vidsträckt, om inte Gud vore så tystlåten och om inte jag vore så obetydlig!” ”Så vad då?” ”Så vore mitt liv kanske inte så ovisst och tveksamt. Så vore min självuppfattning kanske inte så fragmentarisk, oklar och föränderlig. Drömmen om det klara och fasta jaget måste förbli en dröm så länge den värld vi lever i är så svår att överblicka och förstå och så länge vi inte ens kan vara säkra på vad som finns och vad som inte gör det.” ”Stjärnhimlens mått bekymrar mig föga, tystnaden är mig angenäm, för jag tänker bättre när det är tyst och stilla, och du och jag, är vi så obetydliga egentligen? Det är riktigt att vår uppfattning om världen och dess beskaffenhet påverkar vårt sätt att uppfatta oss själva. Frågan är då om det är riktigt att göra som du och betrakta den värld vi lever som mer fundamental och betydelsefull än vi själva. Varför se relationen mellan världen och den medvetna individen som en enkelriktad beroenderelation snarare än som ett ömsesidigt samspel? Jag förstår varför du gör det – uppfostran, tradition och kultur i vid bemärkelse. Ditt förhållningssätt har länge utgjort en framträdande del av den mänskliga kulturen, eftersom det har eller åtminstone har haft ett stort överlevnadsvärde. Det främjar kommunikation, samarbete och social sammanhållning i övrigt. Men låt oss inte glömma den andra sidan av saken, nämligen att denna ödmjukhet och underordning också utgör ett viktigt inslag i maktens och kontrollens psykologi. Om inte individerna sätter världen framför sig själva så finns det inte någon grund för att övertyga dem om att det bara kan finnas en verklighet och att denna verklighet är beskaffad på ett sätt som de inte kan påverka. Och om man inte kan övertyga dem om detta... Men vad jag ville säga var att det kanske är så att dina existentiella problem har sitt upphov i att du tilldelar den värld du lever i en för stor roll i förhållande till din egen.”

Livet ställer oss förvisso inför många svåra problem. Det är knappast bara av ondo, även om det ofta kan kännas så. Det mest fundamentala av dessa problem är det som Sokrates en gång formulerade i frågan ”Hur bör vi leva?” Att besvara denna fråga är inte lätt, men nog bör man väl ändå försöka? För att kunna ställa upp en rimlig och hållbar lösning på Sokrates problem måste man dessförinnan och i ljuset av detta problem lösa många andra problem. En betydelsefull grupp av dessa problem kan sammanfattas i frågan ”Hur är världen beskaffad?” För att kunna skaffa sig en mer bestämd uppfattning om hur man bör leva måste man alltså först bilda sig en tillräckligt innehållsrik och sammanhängande uppfattning om den värld man lever i. Det är om denna sida av det existentiella problemet som det ska handla här.

Avdelning 1 – Inledande anmärkningar

Allmän presentation av ämnet

Denna uppsats handla, allmänt fattat, om naturen hos medvetandet betraktat ur den synvinkel som den självmedvetna individen anlägger på sig själv. Den gäller m.a.o. en undersökning av problemet ”Vilka är de grundläggande egenskaperna hos mitt medvetande så som jag uppfattar det?” Detta är ett både viktigt och omfångsrikt problem. Det sätt man utvecklar det på och de lösningar man föreslår på de olika problem som det kan delas upp i får djupgående konsekvenser inom många andra undersökningsområden. Själv betraktar jag detta problem som det fundamentala teoretiska problemet.

Ett delproblem inom detta problemkomplex gäller den *ontologiska ställningen* hos den medvetandemässiga världen, d.v.s. hos det vi uppfattar som existerande i vårt medvetande. Det är detta delproblem som utgör ämnet för denna uppsats. Denna uppsats utgör m.a.o. en undersökning av arten och graden av realitet hos det vi är medvetna om eller, annorlunda uttryckt, hos innehållet i vårt medvetande. Exempelen på medvetandehåll är otaliga. Se dig omkring! Lyssna, känn, smaka! Tänk!

Terminologiska anmärkningar

Som ett samlande namn på alla de olika slags företeelser som vi är medvetna om ska jag använda termerna ”medvetandehåll” och ”föreställningar”. Med termerna ”den medvetandemässiga världen” och ”den föreställningsmässiga världen” åsyftar jag här detsamma, nämligen mängden eller summan av alla medvetandehåll eller föreställningar. Ibland talar jag om medvetandehållens eller föreställningarnas realitet, ibland om den medvetandemässiga eller föreställningsmässiga världens realitet, men det gör ingen skillnad för resonemanget. Med termen ”medvetande” menar jag den biologiskt betingade *förmågan* att vara medveten, att ha medvetandehåll, d.v.s. att kunna uppfatta sådana företeelser som denna text och de ord och satser som den består av. Förmågan att vara medveten tillkommer (vissa) levande organismer. En organisms medvetande består av fysiska strukturer och processer av ett slag som beskrivs närmare av neurofysiologin.

Vad beträffar begreppet organism i förhållande till begreppet individ så är organismbegreppet knutet till medvetandeförmågan medan individbegreppet är knutet till den medvetandemässiga världen. En organism är något som kan beskrivas med hjälp av biologiska, medicinska och andra naturvetenskapliga termer.

Termerna ”verklighet” och ”realitet” används här som de synonymer de vanligtvis är.

Undersökningens giltighet

Denna undersökning av den medvetandemässiga världens ontologiska status är inte kopplad till någon särskilt typ av organism. Tanken är att dess resultat ska gälla för alla individer som kan vara medvetna, d.v.s. ha medvetandeinnehåll. Den ska åtminstone gälla för alla de individer vars medvetandeinnehåll är av samma slag som de mänskliga organismerna, d.v.s. för individer av det slag som kan företa eller ta del av undersökningar av detta slag.

Tyvärr är det inte möjligt att genomgående ge undersökningen en så allmän form att den (explicit) gäller alla medvetna individer. Den avgörande svårigheten ligger i att det inte går att åstadkomma en övertygande argumentation för den uppfattning av den medvetandemässiga världens ontologiska status som jag ska lägga fram här utan att använda sig av eller hänvisa till vetenskapliga teorier om de mänskliga organismerna. Men detta är inte enbart något negativt, för när en undersökning tvingas begränsa sig till en specifik och välkänd typ av individer blir den för det mesta åskådligare och lättare att förstå. Av dessa båda skäl kommer undersökningen i den mån det är nödvändigt eller praktiskt att ta formen av en undersökning av *människans* medvetandemässiga värld.

Avdelning 2 – Genomgång av problemets bakgrund

Vilken är den ontologiska ställningen hos den medvetandemässiga världen? Av vilket slag är den verklighet som kan tillkomma eller inte tillkomma våra föreställningar? På vilket sätt existerar de olika föreställningar vi har? Existerar de på samma sätt som det vi betraktar som deras fysiska orsaker eller är deras realitet av ett tillfälligare och svagare slag än detta? Kan olika medvetandeinnehåll äga olika grad av realitet eller ligger de alla på samma realitetsnivå? O.s.v.

Denna provkarta på frågor ger en antydning om omfånget och betydelsen hos det problem som ska behandlas här. Men för att detta problem ska kunna formuleras på ett sådant sätt att det går att argumentera för en bestämd lösning på det måste jag först redogöra för några av utgångspunkterna för min undersökning av den medvetandemässiga världens realitet.

Jag ska i denna avdelning gå igenom några centrala antaganden som jag gör. Dessa antaganden ger upphov till ett bestämt problem. Det är detta problem som jag ska försöka ge en lösning på i denna uppsats.

Antagande 1 – En grundläggande distinktion

Allmän presentation av distinktionen

Den grundläggande utgångspunkten för min problemformulering är en distinktion mellan två olika ”världar”:

1. den medvetandemässiga världen och
2. den icke-medvetandemässiga av den medvetandemässiga världen oavhängiga världen.

Förmågan att vara medveten, d.v.s. de fysiska komponenter och den fysiska organisation som utgör medvetandeförmågan, är något som så långt min erfarenhet sträcker sig finns hos individuella från varandra avgränsade och av varandra funktionellt oberoende fysiska struktur-processer. (Men min erfarenhet sträcker sig å andra sidan inte så långt, så kanske finns det överindividuella medvetanden också.) Detta innebär att föreställningarna och den föreställningsmässiga värld som de bildar här kommer att betraktas som något som är knutet till enskilda individer. Den medvetandemässiga världen är m.a.o. något individuellt eller, annorlunda fattat, subjektivt. Ett annat sätt att utforma distinktion på vore därför att skilja mellan:

- 1'. den individuella eller subjektiva världen och
- 2'. den icke-individuella eller objektiva världen.

Det finns säkert ytterligare andra sätt att formulera denna distinktion på.

Bestämning av distinktionens innebörd

Distinktionens innebörd kan förklaras med hjälp av två allmänt hållna definitioner. Dessa definitioner kompletteras med konkretiserande exempel.

Begreppet den medvetandemässiga världen kan definieras på följande sätt (D = definition):

D1

Den medvetandemässiga eller subjektiva världen är för den självmedvetna individen den värld där han uppfattar sig själv som en förnimmande, tänkande och viljande varelse. Till denna värld, som alltid är knuten till en enskild individ, hör allt det som denna individ är medveten om.

För att konkretisera innebörden hos begreppet den medvetandemässiga världen kan vi använda oss av (den i och för sig inte helt klara) distinktionen mellan omedelbara och medelbara föreställningar. Till den medvetandemässiga världen hör:

1. Omedelbara föreställningar, d.v.s. allt det som är tillgängligt för oss genom den omedelbara erfarenhetens olika organ, d.v.s. syn, hörsel, känsel, lukt och smak. Det betyder att hit hör: (a) förnimmelser av form, färg, motstånd, tyngd etc., (b) observerade ting av olika slag, som t.ex. träd, hus och människor, (c) de relationer som finns mellan dessa ting och (d) de skeenden som dessa ting ingår i.
2. Medelbara föreställningar, d.v.s. allt det som vi skulle kunna ha men av någon anledning inte har omedelbara erfarenheter av plus allt det som vi varken har eller kan ha omedelbara erfarenheter av. Det betyder att hit hör: (a) all den information om omedelbara erfarenheter som vi skaffar oss genom att kommunicera med andra individer som har dessa erfarenheter, (b) minnen av våra egna omedelbara erfarenheter eller av våra medelbart tillägnade föreställningar, (c) föreställningar som är ett resultat av vår inbillning eller fantasi, (d) begreppsliga föreställningar (som bildas med utgångspunkt i den omedelbara och/eller medelbara erfarenheten) och (e) begreppsliga konstruktioner (förklaringar och teorier som bildas med utgångspunkt i erfarenheter och begrepp).

Dessa uppräkningsavser givetvis inte att vara uttömmande.

Den enskilda individens medvetandemässiga värld utgör inte den obearbetade summan av hans olika erfarenheter av ting, relationer och skeenden etc., utan den är tvärtom ett resultat av en mer eller mindre långvarig och omfattande intellektuell eller förståndsmässig bearbetning av dem. Den utgör en komplex helhet av föreställningar, som är förbundna med varandra på många olika och ofta mycket invecklade sätt. Så påverkas t.ex. de omedelbara erfarenheterna av individens försök att formulera generella beskrivningar av dessa erfarenheter, samtidigt som dessa beskrivningar givetvis också påverkas av nya erfarenheter. Till den medvetandemässiga världen hör såväl de många olika försöken att förklara enskilda förhållanden i världen som försöken att åstadkomma övergripande teorier om världen i sin helhet. Även de vetenskapliga teorierna hör således till den medvetandemässiga världen.

Begreppet den icke-medvetandemässiga världen kan definieras på följande sätt:

D2

Den icke-medvetandemässiga eller objektiva världen är världen så som den är i sig själv, d.v.s.

oberoende av varje medveten individs föreställningar om den. Denna värld tillhör inte i något avseende någon individs föreställningsvärld.

Som dessa båda definitioner förtydligar skiljer distinktionen mellan den medvetandemässiga och den icke-medvetandemässiga världen mellan en värld som uppfattas som *avhängig* av medvetandet och en annan värld som uppfattas som *oavhängig* av det. Dessa två världar, den avhängiga och den oavhängiga, utesluter varandra ömsesidigt. Det vi är medvetna om tillhör inte den icke-medvetandemässiga världen och kan inte heller göra det, eftersom det ju tillhör den medvetandemässiga världen. Men detta innebär inte att vi inte kan ha föreställningar om en icke-medvetandemässig värld. En sådan föreställning är antagandet att det finns (och måste finnas) en sådan värld. Inte heller hindrar det oss från att ha föreställningar om den icke-medvetandemässiga världen natur. De vetenskapliga teorierna, i synnerhet de som tillhör naturvetenskapen, är ett exempel på detta.

För att den icke-medvetandemässiga världen ska kunna få någon teoretisk (filosofisk) betydelse måste den ges ett innehåll. Det innehåll den har bestämmer vilken betydelse den kan få. Jag ska här göra som man brukar göra i en av modern naturvetenskap präglad kultur och låta de vetenskapliga teorierna ge innehåll åt den icke-medvetandemässiga världen. Detta innebär att jag utgår ifrån att den icke-medvetandemässiga världen överensstämmer – i åtminstone stora drag – med den värld som beskrivs av den moderna vetenskapen. Till den icke-medvetandemässiga världen hör alltså bl.a. sådana företeelser som fysiken och kemin sysselsätter sig med, t.ex. atomer och molekyler, gravitationskraft, elektricitet och nukleära reaktioner. Till den hör inte mycket, kanske ingenting, av det vi är medvetna om på det sätt som vi är medvetna om det på.¹

De antaganden vi gör om den icke-medvetandemässiga världen är huvudsakligen ett resultat av våra försök att på ett lagmässigt och systematiskt sätt beskriva och förklara olika förhållanden hos den medvetandemässiga världen. Ett viktigt tillvägagångssätt i detta arbete har varit antagandet av existensen av olika mätbara men icke omedelbart erfärbara partiklar och krafter. Den icke-medvetandemässiga världen har därigenom kommit att präglas av uppfattningen att den till stor del ligger bortom observationens gränser. Men dess mest grundläggande egenskap är inte att den inte går att observera utan att den är oavhängig av varje medveten individs föreställningar om den. Den existerar oberoende av om det finns några föreställningar om den eller ej.²

¹ Av detta följer också att distinktionen mellan de båda världarna kan utformas på olika sätt och att det sätt den utformas på är beroende av vilka antaganden vi gör om den icke-medvetandemässiga världen.

² Denna distinktion har vissa likheter med Wilfrid Sellars distinktion mellan den manifesta och den vetenskapliga bilden av världen i essän ”The Scientific Image of Man” (i *Metaphysics*, utg. av Oakland & Hoy), vilken f.ö. utgör en av de yttre inspirationskällorna till mina resonemang i denna uppsats, men den skiljer sig från denna på två viktiga

Den icke-medvetandemässiga världen ovetbarhet

De tre antagandena att det finns en av medvetandet oavhängig värld, att de vetenskapliga undersökningarna handlar om denna icke-medvetandemässiga värld och att dessa undersökningars resultat ger oss (mer eller mindre starka) skäl att tro att denna värld i flera viktiga avseenden skiljer sig från vår omedelbara erfarenhet, är av grundläggande betydelse för resonemanget i denna uppsats. Det förhållandet att den icke-medvetandemässiga världen har den kantianska egenskapen att vi inte kan *veta* något om den, d.v.s. att vi bara kan göra vissa (mer eller mindre säkra) antaganden om den utan att veta om eller i vilken utsträckning det finns några överensstämmelser mellan dessa antaganden och deras föremål, har däremot ingen betydelse för det. Det som är av betydelse för mitt resonemang är de nämnda antagandenas innehåll och deras styrka eller svårfrånkomlighet.³

Distinktionens status och upphov

Distinktionen mellan den medvetandemässiga och den icke-medvetandemässiga världen intar en central plats i den självmedvetna individens föreställningsvärld. Att vara medveten om sig själv är – bl.a. – att göra en distinktion mellan sina föreställningar och en av dessa föreställningar oavhängig yttervärld. Detta beror på att det hör till självmedvetandets psykologiska förutsättningar att uppfatta sig själv som en avgränsad och begränsad individ.

Distinktionens betydelse för det aktuella problemet

Utan en distinktion av detta slag kan det inte uppstå några problem beträffande den medvetandemässiga världens ontologiska status. Om man inte kan uppfatta något som oavhängigt av ens föreställningsmässiga värld, om man inte har några föreställningar om en av ens föreställningar oavhängig värld, saknar man utgångspunkter för att ifrågasätta den föreställningsmässiga världens realitet och alltså för att uppfatta den som en rent föreställningsmässig (= icke-reell, icke-fysisk) värld.

Eftersom distinktionen mellan den medvetandemässiga världen och den av denna värld oavhängiga icke-medvetandemässiga världen endast kan göras av en individ som är medveten om sig

punkter: (1) jag gör en distinktion mellan två olika – presumtiva – världar, inte mellan två olika bilder (av en och samma värld), och (2) tonvikten hos min distinktion ligger på avhängighet – oavhängighet, inte som hos Sellars på observerbarhet – icke-observerbarhet.

³ Apropå den icke-medvetandemässiga världens ovetbarhet så ger Popper uttryck för en liknande uppfattning beträffande den värld som (natur-)vetenskaperna handlar om i sin tes om att sanningen inte är uppenbar. Se t.ex. hans ”On the Sources of Knowledge and Ignorance” i *Conjectures and Refutations*.

själv kan detta problem följaktligen bara bli aktuellt för självmedvetna individer.

Antagande 2 – En bestämning av realitetsbegreppet

Betydelsen av en bestämning av realitetsbegreppet

Betydelsen hos distinktionen mellan den medvetandemässiga och den icke-medvetandemässiga världen består dels i att den utgör en grundläggande förutsättning för att problemet om den medvetandemässiga världens ontologiska status ska kunna uppstå och dels i att problemets närmare innebörd är beroende av hur denna distinktion specificeras.

Men ger den omständigheten att man gör denna distinktion i sig själv upphov till några problem rörande den medvetandemässiga världen? På detta kan man försiktigtvis svara att det beror på hur distinktionen uppfattas. Ofta (oftast?) uppfattas den inte som en neutral distinktion mellan två likvärdiga världar utan snarare som en värderande distinktion mellan verklighet och föreställning, mellan fysiska realiteter och psykiska fenomen eller någonting liknande. Om man betraktar den på detta sätt innesluter distinktionen i sig själv ett svar på frågan om den medvetandemässiga världens ontologiska status, nämligen att den medvetandemässiga världen är ontologiskt sekundär i förhållande till den icke-medvetandemässiga världen, att den medvetandemässiga världen är inte *lika* verklig som den icke-medvetandemässiga världen eller något i den stilen. Men detta är kanske inte en typ av svar som man är beredd att acceptera.

En (teoretiskt) undersökning av någontings realitet måste alltid vara relativ, d.v.s. den måste alltid företas i form av en jämförelse med något annat som betraktas som ett mönsterexempel på verklighet. Utan en någorlunda bestämd uppfattning om vad som är eller kan vara verkligt kan inga ontologiska problem uppstå.

Allmänna förutsättningar för en bestämning av realitetsbegreppet

Utgångspunkten för min bestämning av realitetsbegreppet är distinktion mellan den medvetandemässiga och den icke-medvetandemässiga världen. Realitetsbegreppet ska bestämmas genom att någon av dessa båda världar antas vara verklig. Som jag ser det måste realitetsbegreppet bestämmas så här om man utgår ifrån en distinktion av detta slag.

Bestämning av realitetsbegreppet

För att följa mönstret från bestämningen av den icke-medvetandemässiga världen ska bestämningen av realitetsbegreppet företas i två steg.

Jag antar att den icke-medvetandemässiga eller objektiva världen är verklig eller reell. Därmed

kommer den icke-medvetandemässiga världen att fungera som en definition på eller ett mönster för vad som är verkligt.

D3

Att en företeelse *F* är verkligt innebär att den tillhör den icke-medvetandemässiga eller objektiva världen.

Detta ger upphov till följande problem: Vilka blir konsekvenserna för den medvetandemässiga världens ontologiska ställning av att man antar att den icke-medvetandemässiga världen är verklig? Måste den medvetandemässiga världen då uppfattas som icke-reell eller som reell i en svagare bemärkelse än den icke-medvetandemässiga världen, t.ex. som medelbart reell, eller kan den kanske tvärtom visas vara reell på samma sätt och i samma omfattning som den icke-medvetandemässiga världen?

Men antagandet att den icke-medvetandemässiga världen är verklig är ensamt otillräckligt för att detta problem ska kunna lösas eller, annorlunda fattat, för att det ska kunna formuleras på ett sådant sätt att det går att argumentera för någon viss lösning på det. För att en argumentation ska vara möjligt måste man nämligen även anta något om vad som finns eller kan finnas i den icke-medvetandemässiga världen. Realitetsbegreppet måste m.a.o. specificeras ytterligare. Det är här de vetenskapliga teorierna kommer in i bilden. Innebörden av begreppet verklig är beroende av vilken innebörd begreppet den icke-medvetandemässiga världen har. Detta begrepps innebörd specificerar jag genom att anta att den av medvetandet oavhängiga världen (i stora drag) ser ut som den moderna naturvetenskapen (fr.a. fysiken och kemin) säger att den gör. Detta innebär m.a.o. att jag utgår ifrån en realistisk uppfattning av de vetenskapliga teorierna.

Därmed kan följande definition på verklighet eller realitet göras:

D3'

Att en företeelse *F* är verkligt innebär att den har fysisk existens enligt en realistisk tolkning av de vetenskapliga teorierna om den icke-medvetandemässiga världen, d.v.s. att den tillhör de fysiska företeelser som beskrivs i dessa teorier.

Realitetsbegreppets närmare innebörd kommer således att bestämmas av de vetenskapliga teorierna.

Problemet om föreställningarnas och den föreställningsmässiga världen realitet uppstår p.g.a. att jag utgår ifrån en realistisk tolkning av de vetenskapliga teorierna om världen och p.g.a. att det

dessas teorier påstår existerar skiljer sig från det som finns i föreställningsvärlden. Föreställningsvärlden rymmer inte några atomer och atomära krafter etc. utan bara begrepp för dem och teorier om dem. Grunden för problemets uppkomst ligger i att vetenskapen betraktar vissa icke observerbara företeelser, vars egenskaper skiljer sig från egenskaperna hos de företeelser som vi kan observera, som världens grundläggande byggstenar, d.v.s. som det som allting består av och, följaktligen, som det enda som *egentligen* existerar.

Allmänna följder av bestämningen av realitetsbegreppet

En konsekvens av denna definition av realitetsbegreppet är att min undersökning av den medvetandemässiga världens ontologiska status måste företas med utgångspunkt från vad de vetenskapliga teorierna har att säga om världen. Den medvetandemässiga världens realitet eller brist på realitet kommer att avgöras med utgångspunkt i dessa teorier. Den medvetandemässiga världen är verklig i den mån den kan uppfattas som någonting fysiskt och i vilken mån den kan uppfattas på detta sätt är beroende av vad de vetenskapliga teorierna säger.

Det är givet att den medvetandemässiga världen i någon bemärkelse ”tillhör” eller ”finns i” den icke-medvetandemässiga världen, men det är inte givet hur den ska förstås i relation till denna värld eller, mer bestämt, det är inte givet att den medvetandemässiga världen kan betraktas som verklig i relation till (vår vetenskapsstyrda uppfattning av) den icke-medvetandemässiga världen. Det är om detta problem som det ska handla i det följande.

En konsekvens av antagandena 1 och 2

Den grundläggande distinktionen mellan den medvetandemässiga världen och den av denna oavhängiga icke-medvetandemässiga världen kan utformas på flera olika sätt. Till det som är av betydelse för hur den utformas hör bl.a. vad man tror sig veta om den icke-medvetandemässiga världen. Det är de antaganden man gör om den icke-medvetandemässiga världen som bestämmer vad som ska räknas som hörande till respektive värld.

En annan utformning av den grundläggande distinktionen

Ett annat sätt att skilja mellan en medvetandemässig och en icke-medvetandemässig värld är att göra en distinktion mellan:

1. det vi uppfattar som de psykiska eller medvetandemässiga fenomenen som sådana och
2. det vi uppfattar som deras innehåll, d.v.s. som det de handlar om.

Denna distinktion innebär att man skiljer mellan sinnesintryck och det som sinnesintrycken är intryck av, mellan erfarenheter och det som erfarenheterna handlar om etc. Man kan t.ex. göra en åtskillnad mellan förnimmelsen av grönt och det gröna föremål som ger upphov till denna förnimmelse, mellan erfarenheten av trädet utanför fönstret och trädet självt eller mellan upplevelsen av en skogspromenad och själva promenaden genom skogen.

Denna utformning av den grundläggande distinktionen representerar, precis som den föregående, ett försök av den självmedvetna individen att intellektuellt penetrera sin situation. Den utgör ett centralt led i den medvetna individens strävan att upprätthålla och utveckla sin medvetandemässiga värld. (För den självmedvetna individen sammanfaller denna strävan med viljan att överleva.) Det som skiljer de båda versionerna åt är hur de föreställer sig den icke-medvetandemässiga världen. Medan den första versionen utgår ifrån vad den moderna vetenskapen har att säga om denna värld bygger denna andra version på vad man kan kalla ett ”för-vetenskapligt” synsätt som inte räknar med några icke-observerbara företeelser. I och med framväxten av den moderna vetenskapliga världsbilden kommer denna utformning av distinktionen och de förklaringsförsök som baserar sig på den att framstå som i växande grad problematiska.

Konflikten mellan den uppfattning av den icke-medvetandemässiga världen som utgör utgångspunkten för denna andra version av distinktionen och den uppfattning som de moderna vetenskapliga teorierna har om den har är en orsak till att vi får problem med den medvetandemässiga världens ontologiska ställning eller, riktigare, det är orsaken till vi får *en viss typ* av problem med den.

Avvisande av denna utformning av distinktionen

Min inställning till distinktionen mellan de psykiska fenomenen ”som sådana” och deras innehåll är enkel: jag avvisar den. Anledning är uppenbar. De båda versionerna av distinktionen bygger på olika och oförenliga uppfattningar av den icke-medvetandemässiga världen. Det går inte att hävda att såväl de vetenskapliga teorierna som (de omedelbara) erfarenheterna ger en korrekt bild av den icke-medvetandemässiga världen. Alltså måste jag välja. Eftersom jag gör en realistisk tolkning av de vetenskapliga teorierna måste jag avvisa varje distinktion som gör en psykologiserande eller erfarenhetsbaserad tolkning av relationen mellan den medvetandemässiga och den icke-medvetandemässiga världen.

För synen på den medvetandemässiga världen innebär avvisandet av denna andra version av distinktionen att jag blir tvungen att uppfatta de företeelser jag är medveten om – ting (bord, träd, hästar etc.), relationer, händelser etc. – som existerande på det sätt som jag är medveten om dem på och bara på detta sätt. Fuxen som jag ser beta på ängen kan alltså bara existera på detta sätt i

min föreställningsvärld.

Som redovisning av de teoretiska förutsättningarna för resonemangen i denna uppsats är ovanstående anmärkningar högst ofullständiga. De svårigheter man ställs inför när man ska försöka klargöra sina tankemässiga utgångspunkter växer snabbt ju mer man försöker och ju mer omfattande och komplext det problem är som man arbetar med. Detta är ett plågsamt men även tankeväckande förhållande. Enligt en uppfattning är de dolda förutsättningarna för ett resonemang nödvändiga för att det ska vara givande att ta del av det och för att det ska verka övertygande.

Avdelning 3 – Problemformulering

Mitt problem gäller som sagt realiteten hos den medvetandemässiga världen. Är det vi är medvetna om – färgskiftningarna och rörelserna hos havet, trädens sus och blommornas dofter, romanhjältar, drömmar och vetenskapliga teorier etc. – endast verkliga som atomära strukturer och neurofysiologiska processer eller någonting liknande eller äger de i någon utsträckning, och i så fall vilken, en realitet av samma slag som den vi tilltror den av oss oavhängiga världen? Utgör t.ex. det vi har s.k. omedelbara erfarenheter av eller kan observera direkt endast bilder eller representationer, vårt av våra fysiska egenskaper betingade sätt att uppfatta eller reagera på en värld som egentligen är beskaffad på ett helt annat sätt än vad dessa bilder säger, eller är de lika verkliga som vetenskapens inte direkt observerbara elementarpartiklar och krafter? Detta problem kan formuleras (PF = problemformulering):

PF

Är den medvetandemässiga världen verklig *på samma sätt* som den icke-medvetandemässiga världen, d.v.s. äger den självständig fysisk realitet? Eller, annorlunda fattat, i vilken mån är det vi erfar verkligt *på det sätt* vi erfar det på?

Eftersom det realitetsbegrepp som jag utgår ifrån är bestämt av den icke-medvetandemässiga världen och eftersom min uppfattning av denna värld bestäms av (min förståelse av) de vetenskapliga teorierna om den, kommer problemet eller åtminstone en sida av det att gälla hur de vetenskapliga teorierna om människan och världen påverkar vår uppfattning av det vi erfar eller, allmännare uttryckt, har föreställningar av. En alternativ och kompletterande problemformulering vore därför:

PF'

Vilken ontologisk ställning får den medvetandemässiga världen om man utgår ifrån en realistisk tolkning av de vetenskapliga teorierna om den icke-medvetandemässiga världen?

Denna problemformulering har den fördelen att den bättre speglar problemets uppkomsthistoria.

Avdelning 4 – Huvudtesen

Möjliga lösningsförslag

Man kan ha olika grundinställningar till problemet om den medvetandemässiga världens ontologiska ställning. Huvudalternativen är tre:

1. Man kan förneka att den medvetandemässiga världen är reell.
2. Man kan hävda att den medvetandemässiga världen är reell i sin helhet
3. Man kan inta en förmedlande hållning mellan position 1 och 2, vilket kortfattat innebär att man hävdar att den medvetandemässiga världen är reell i vissa avseenden men inte i andra.

Det finns anledning att kort kommentera det förmedlande alternativet. Ett förslag till en förmedlande lösning kan formuleras med utgångspunkt i en indelning av de medvetna föreställningarna i olika typer eller kategorier. Några exempel på olika kategorier av föreställningar är:

1. observationer,
2. föreställningar som inte är observationer men som bygger på observationer, t.ex. begrepp och teorier,
3. fantasier och
4. drömmar.

Den naturligaste förmedlande positionen är – väl? – att hävda realiteten hos de medvetandeinnehåll som antingen är observationer eller bygger på observationer, d.v.s. som på ett eller annat sätt kan härledas från en eller annan observation, d.v.s. det naturligaste är väl att hävda realiteten hos det vi vanligen uppfattar som reellt, t.ex. ting, relationer och händelser som vi har egna

erfarenheter av eller som vi har fått trovärdiga erfarenhetsrapporter om från andra människor samt teorier som bygger på erfarenheter och erfarenhetsrapporter etc., och irrealiteten hos det vi vanligen uppfattar som irreellt, d.v.s. sådana företeelser som förekommer i fantasier, drömmar och hallucinationer.

Nu hör den förmedlande attityden inte till de mer framträdande dragen hos mitt sätt att tänka (eller inte tänka). Men även om den gjorde det så skulle mina utgångspunkter hindra mig från att gå en medelväg av detta slag. Genom att acceptera den vetenskapliga realismen är jag förhindrad att hävda att vissa typer av föreställningar är reella, d.v.s. äger fysisk realitet, medan andra inte är det. Det går inte att inom ramarna för de vetenskapliga teorierna om världen motivera varför de ting, relationer och skeenden som förekommer i vissa typer av föreställningar ska uppfattas som (helt eller delvis) verkliga medan de som förekommer i andra typer av föreställningar måste uppfattas som överkliga.

Mitt lösningsförslag

Mitt förslag till lösning på problemet om den medvetandemässiga världens realitet är att den medvetandemässiga världen är i sin helhet lika verklig som den icke-medvetandemässiga världen (HT = huvudtes):

HT

Den medvetandemässiga världen äger *i sin helhet* självständig fysisk realitet. Alla de företeelser som en individ är medveten om är verkliga *på samma sätt* som den icke-medvetandemässiga världen och de företeelser som finns i den.⁴

Jag påstår m.a.o. att den medvetandemässiga världens ontologiska ställning är densamma som den icke-medvetandemässiga världens.

För att det inte ska råda större tvekan än nödvändigt om innebörden hos denna tes ska jag konkretisera dess konsekvenser. Att hävda att det som en individ är medveten om äger självständig fysisk realitet är att göra detsamma som när man inom vetenskapen hävdar att t.ex. atomer och molekyler äger fysisk realitet. Att hävda detta för den medvetandemässiga världen i dess helhet, d.v.s. för *allt* som man är, har varit eller kan komma att bli medveten om, innebär att man betraktar allt ifrån de mest elementära sinnesintryck till de mest avancerade teoretiska system, allt

⁴ Sellars uppfattning i den nämnda essén är den motsatta. Enligt honom är det den värld som de vetenskapliga teorierna beskriver som är den verkliga. Det mänskliga medvetandets sätt att uppfatta världen kan i stor utsträckning, dock inte helt, reduceras till neurofysiologiska etc. förhållanden.

ifrån de påtagligaste erfarenheter till fantasier, drömmar och hallucinationer som verkliga på samma sätt som atomer och molekyler. Detta innebär att lukter, färger, träd etc. (se exemplen på omedelbara och medelbara föreställningar under Antagande 1 ovan) existerar som lukter, färger, träd etc. och alltså inte enbart som atomer, molekyler och olika sammanbindande krafter. De företeelser som vi är medvetna om utgör alltså reella och icke-reducerbara helheter.

”Vi *vet* att drömmar inte är verkliga och att det enda sätt som de kan vara ’verkliga’ på är just som drömmar. Men du menar tydligen att t.ex. träd, hus och människor är lika verkliga i våra drömmar som de är i våra observationer, ja, att de är lika verkliga som atomer och fysiska krafter. Om det över huvud taget är ett begripligt påstående är det det mest uppenbart felaktiga som jag någonsin stött på.” ”Kära Daimon, jag förstår att det är för min skull som du vill att vi vänder om från den inslagna vägen och väljer en annan och mer upptrampad väg istället. Jag kan därför utan skuldkänslor låta bli att följa ditt råd.”

Avdelning 5 – Motivering av huvudtesen

Förklaringar

Innan jag går över till att presentera mitt argument för den medvetandemässiga världens realitet ska jag göra några sammanfattande och förtydligande anmärkningar beträffande huvudtankarna hos detta argument.

Argumentets allmänna utgångspunkt

Tanken bakom det argument som jag ska presentera nedan är att man utifrån den vetenskapliga beskrivningen av den icke-medvetandemässiga världen kan visa att den medvetandemässiga världen äger samma slag och grad av realitet som den icke-medvetandemässiga världen. Genom att anta att de vetenskapliga teorierna är – i väsentliga avseenden – korrekta kan man visa att den medvetandemässiga världen är (måste uppfattas vara) i sin helhet reell.

Antagandet att de vetenskapliga teorierna ger en i stora drag korrekt bild av verkligheten bestämmer det sätt som jag kan argumentera för min tes på.

Argumentets allmänna innebörd 1

Argumentationen för den medvetandemässiga världens realitet har formen av en redogörelse för huvudlinjerna hos en förklaring av den medvetandemässiga världens *uppkomst och natur*. Jag be-

skriver, med utgångspunkt i de vetenskapliga teorierna om den icke-medvetandemässiga världen, hur uppkomsten och naturen hos det vi är medvetna om kan/måste se ut.

Argumentets allmänna innebörd 2

En vetenskaplig förklaring av något innebär, grovt sett, att man försöker relatera det fenomen som ska förklaras till något (identifiera det med något) som redan är bekant och förklarat genom de vetenskapliga teorierna, för att på detta sätt göra det till en del av vetenskapens systematiska världsbeskrivning. Det jag ska argumentera för är att den medvetandemässiga världen, d.v.s. allt det vi är medvetna om, måste *identifieras* med något fysiskt, närmare bestämt med ett *fysiskt skeende* eller en *fysisk process*. Följden av denna identifikation blir, som jag ska försöka visa, att alla de företeelser som vi är medvetna om måste uppfattas som lika verkligt som de företeelser som de vetenskaper som redogör för denna process och dess förutsättningar använder sig av i sin redogörelse.

Påståendet att det vi är medvetna om är reellt *i form av fysiska processer* av ett visst slag innebär såväl en bestämning av medvetandets ontologiska status (= det är något reellt) som av vad det för medvetandets del innebär att vara något reellt (= det är en fysisk process).

Motivering

Tesen att den medvetandemässiga världen är reell innebär, med mina utgångspunkter, att den är någonting fysiskt. I den följande motiveringen av denna tes ska jag nu utifrån den vetenskapliga beskrivningen av den fysiska verkligheten försöka visa att detta är fallet och varför.

Den följande argumentationen är ganska ”intuitiv”. Den både kan och måste nog utvecklas och preciseras på flera punkter.

Led 1

En teori om den medvetandemässiga världens uppkomst och natur måste byggas upp successivt. Låt oss börja med att försöka hitta huvudelementen hos denna teori.

Om vi söker efter en vetenskaplig förklaring av medvetandehållanden och den medvetandemässiga världen kommer följande element hos vetenskapens beskrivningar av världen att framstå som centrala:

1. de medvetna organismerna, d.v.s. de levande varelser som har sådana beståndsdelar och är uppbyggda på ett sådant sätt att de har förmågan att ha medvetandehållanden, och
2. den värld som de medvetna organismerna existerar i.

Dessa båda element utgör huvudfaktorerna i en vetenskaplig förklaring av den medvetandemässiga världens uppkomst och natur. En vetenskaplig förklaring av den medvetandemässiga världen måste struktureras med hjälp av dessa båda faktorer.

Denna beskrivning av de medvetna organismerna antyder att vetenskapen för att kunna identifiera en medveten individ måste anta att det finns något sådant som medvetandemässiga innehåll, d.v.s. att den måste ha någon slags uppfattning om de medvetandemässiga innehållen att utgå ifrån. Denna identifikation kräver däremot inte någon kunskap eller uppfattning om dessa medvetandehålls status eller natur.

Led 2

Med utgångspunkt från denna allmänna beskrivning av de medvetna organismerna kan vi nu utveckla en lika allmän teori om den medvetandemässiga världens uppkomst och natur (TMV = teori om medvetandevärldens natur):

TMV

Det som en organism är medveten om är ett resultat av det av organismens fysiska sammansättning och uppbyggnad betingade sätt att reagera på och bearbeta olika former av påverkan som den omgivande världen utövar på den.

Den medvetandemässiga världens uppkomst och natur har m.a.o. att göra med de fysiska egenskaperna hos den medvetna organismen, den värld som denna organism befinner sig i och relationerna mellan denna värld och den medvetna organismen.

TMV utgör den omedelbara utgångspunkten för den fortsatta argumentationen. Med utgångspunkt från TMV kan vi nu specificera vetenskapens uppfattning om den medvetandemässiga världens uppkomst och natur genom att undersöka hur vetenskapen mer bestämt uppfattar de medvetna organismerna, den fysiska värld som de existerar i och relationerna mellan denna värld och de medvetna organismerna.

Att det vi är medvetna om måste fattas som något slags resultat av den fysiska medvetandestrukturens sätt att reagera på vissa former av påverkningar som härrör från den värld som denna struktur befinner sig i förefaller ofrånkomligt. Därmed uppfyller TMV kravet på att ge en både allmän och rimlig beskrivning av medvetandets uppkomst och natur.

Trots att TMV är en så enkel och närliggande teori visar det sig att det som är det viktigaste

elementet hos denna teori, nämligen påståendet att den medvetandemässiga världens uppkomst och existens måste förstås som ett resultat av ett samspel mellan (yttre) påverkan *och* (inre) reaktion, ofta glöms bort eller förminskas i teorier om medvetandet.⁵

TMV ger konturerna till den bild som nu ska fyllas i med hjälp av de vetenskapliga teorierna om världen. Vad jag syftar till i det följande är att placera in denna uppfattning i ett *allmänt fattat* vetenskapligt sammanhang. Det är grunddragen hos de vetenskapliga teorierna som är viktiga för mitt resonemang. Att ge någon mer omfattande och detaljerad beskrivning av dessa teorier är därför onödigt. Detta innebär också att eventuella ofullständigheter och oriktigheter hos (mina redogörelser för) de vetenskapliga teorierna inte behöver påverka utgången av mitt resonemang. Åtminstone inte så länge de inte blir alltför många eller alltför stora.

TMV ska uppfattas inte bara som grundstenen till en teori om den medvetandemässiga världens uppkomst och natur utan också som en teori om hur vetenskapen bör uppfatta dessa saker. Med ju större kraft man kan hävda att vetenskapen måste uppfatta den medvetandemässiga världens uppkomst och natur på det sätt som TMV säger, desto starkare ställning får den argumentation som utgår ifrån TMV.

Led 3

Enligt TMV är de olika medvetandehållanden och den medvetandemässiga världen ett resultat av ett skeende där två separata faktorer är inblandade. Uppgiften är nu att försöka ge en allmän beskrivning av hur vetenskapen uppfattar dessa båda faktorer. För att kunna göra beskrivningen av de medvetna organismerna innehållsrikare och mer belysande kommer jag i fortsättningen att begränsa resonemanget till att gälla mänskliga organismer. Låt oss därför benämna de båda faktorerna ”världen” respektive ”de mänskliga organismerna”.

Världen

Ett sätt att kortfattat redogöra för de vetenskapliga teorierna om den icke-medvetandemässiga världen är att betrakta världen ur två olika perspektiv – ett mikrokosmiskt och ett makrokosmiskt:

1. Ur ett mikrokosmiskt perspektiv består världen enligt vetenskapen av ett antal olika s.k.

⁵ De olika försöken att identifiera medvetandet med något materiellt hos den medvetna individen, t.ex. med neurofysiologiska strukturer och processer i individens hjärna, kan endast förklaras på endera av följande två sätt: (1) man utgår ifrån en grunduppfattning av medvetandet som skiljer sig radikalt från TMV eller (2) man förbiser eller underskattar betydelsen hos det samspel mellan yttre och inre som spelar en central roll i TMV.

elementarpartiklar och elementarkrafter. Dessa partiklar och krafter fungerar som byggstenar i större enheter, vilka i sin tur utgör basen för de olika s.k. grundämnena. Dessa grundämnena kan sedan kombineras på en mängd olika mer eller mindre omfattande och invecklade sätt.

2. Ur ett makrokosmiskt perspektiv består världen enligt vetenskapen av ett antal mer eller mindre fasta och beständiga fysiska aggregat eller system av varierande storlek, sammansättning och komplexitet. Dessa aggregat eller system är sammansatta av de mikrokosmiska grundämnena och av de olika krafter eller energier som de genererar i kraft av sin storlek eller komplexitet. Makrokosmos består av alltifrån småstenar och vattendroppar till bergarter och oceaner, vädersystem och galaxer.

För att man ska kunna förstå hur världen fungerar som en *helhet* måste man kombinera det mikrokosmiska och det makrokosmiska perspektivet. Samtidigt som de mikrokosmiska elementarpartiklarna utgör de materiella och processuella byggstenarna för skeendena på det makrokosmiska planet, utgör de krafter som bildas på det makrokosmiska planet en förutsättning för bildandet av de olika grundämnena och för uppkomsten av olika kemiska reaktioner och kombinationer på det mikrokosmiska planet. De makrokosmiska krafterna utgör därmed en förutsättning för bl.a. de mänskliga organismerna.

De mänskliga organismerna

De mänskliga organismerna kan allmänt fattat betraktas som komplexa fysiska system eller processer. Som sådana utgör de en del av den icke-medvetandemässiga världen. Grunddragen hos de vetenskapliga teorierna om de mänskliga organismerna kan återges på följande sätt:

1. De mänskliga organismerna är ett resultat av ett stort antal komplexa skeenden som har ägt rum under lång tid hos den icke-medvetandemässiga världen (t.ex. utvecklandet av självreproducerande och självkontrollerande molekylära strukturer som DNA och RNA). De mänskliga organismerna tillhör den icke-medvetandemässiga världen och är för sin uppkomst och fortvaro beroende av att förhållandena hos denna värld är beskaffade på ett visst sätt och äger en viss regelbundenhet och stabilitet.
2. Den mänskliga organismen utgör en sammanhängande och beständig enhet som är avgränsad från den värld som den existerar i och genom. Den utgör en struktur-process⁶ med vissa fixerade och varaktiga egenskaper, vilken har förmågan att interagera med sin omgiv-

⁶ Denna term är ett försök att fånga det på en gång aktiva och beständiga hos bl.a. de levande organismerna.

ning, t.ex. genom att ta upp och göra bruk av olika ämnen hos den (syremolekyler, mineraler, proteiner etc.), utan att de grundläggande egenskaperna hos dess uppbyggnad och dess funktioner förändras. Beständigheten och individualiteten hos den mänskliga organismens egenskaper är bl.a. betingade av beständigheten och individualiteten hos dess genetiska bas.

Att vetenskapen visar att den mänskliga organismen kan uppfattas som en beständig och avgränsad fysisk struktur-process spelar en avgörande roll för mitt resonemang. Det innebär nämligen att den mänskliga organismen i ett väsentligt avseende är oavhängig av den värld som den existerar i och genom: den har en specifik av dess inneboende egenskaper eller krafter betingad *natur* som avgränsar den från resten av världen och bibehåller dess identitet i tid och rum.

Människans *förmåga* att vara medveten, d.v.s. hennes *förmåga* att ha medvetandeinnehåll av det slag som läsaren av denna uppsats har just nu, måste av vetenskapen förstås som en egenskap hos de fysiska och kemiska strukturer och processer som den mänskliga organismen består av. I lika allmänna ordalag som ovan kan vetenskapens uppfattning av denna förmåga återges på följande sätt:

3. Den mänskliga organismens förmåga att uppfatta egenskaper som färger, lukter och smaker, ting som hus, träd och människor samt olika slags relationer mellan dessa egenskaper och ting, är ett resultat av den mänskliga organismens sammansättning och uppbyggnad. Medvetandeförmågan kan, grovt uttryckt, identifieras med den strukturella komplexiteten (antalet nivåer, komponenter, kopplingar etc.) hos en fysisk och kemisk process.

Medvetandeförmågan är således något som kan beskrivas och förklaras på ett rent naturvetenskapligt sätt.

Tes 1

Med utgångspunkt från dessa beskrivningar av världen och av de mänskliga organismer som lever i den är det nu möjligt att ställa upp en första tes av direkt betydelse för vår förståelse av den ontologiska ställningen hos den medvetandemässiga världen. Det för vår del viktigaste hos vetenskapens teorier om den icke-medvetandemässiga världen är att de ger oss skäl att uppfatta den mänskliga organismen och den värld som den befinner sig i som två separata system eller systemkomplex. Av särskilt stor betydelse är det att den mänskliga organismen kan (måste) förstås som en utåt avgränsad och inåt sammanhängande helhet. Tes 1 kan formuleras (T= tes):

T1

Mellan den mänskliga organismen och den värld som den befinner sig i råder ett ömsesidigt oavhängighetsförhållande, vilket är av ett sådant slag att det är möjligt att uppfatta den mänskliga organismen och världen som två självständiga fysiska processer. Världen är oavhängig av den mänskliga organismen i den bemärkelsen att den föregår och existerar oberoende av den. Den mänskliga organismen är oavhängig av världen runt omkring den i den bemärkelsen att den har en genetiskt betingad natur som bestämmer dess utveckling och sätt att fungera och som inte kan förändras i några viktigare avseenden av de omgivande krafterna utan att organismens existens hotas.

Jag ska kalla denna tes tesen om *inomfysikalisk dualism*. Denna tes kan verka självklar och det är naturligtvis utmärkt om den är det. Den är hur som helst avgörande för det fortsatta resonemanget, vars slutsatser inte är lika självklara.

T1 innebär, fattad på ett litet annat sätt än ovan, att man inte kan ge en vetenskaplig förklaring av den mänskliga organismen betraktad som en helhet, d.v.s. som ett system, enbart genom att beskriva och förklara dess olika delar. När man beskriver vilka olika biologiska och kemiska processer som äger rum i den mänskliga kroppen, hur de olika organen i den är uppbyggda och fungerar etc. säger man inte något om hur dessa olika processer och organ fungerar som ett sammanhängande system, utan det gör man först när man låter sina undersökningar styras av en uppfattning av den mänskliga kroppen som en helhet.

Ett användbart kriterium på vad som finns i den fysiska världen, på om en viss företeelse äger fysisk realitet som en helhet eller inte, är att våra möjligheter att skapa en sammanhängande och begriplig föreställning om världen kräver att vi fattar företeelsen i fråga som en funktionell enhet eller, svagare, att våra möjligheter att förstå världen förbättras (på ett väsentligt sätt) om vi fattar den på detta sätt. En följd av tillämpandet av ett sådant kriterium inom naturvetenskapen är att man måste betrakta sådana företeelser som t.ex. molekyler, organismer och stjärnor som reella och existerande på samma sätt som de mest elementära partiklarna och krafterna. Kriteriet på att något måste fattas som en helhet är således att det bidrar till att skapa (större) sammanhang och konsekvens hos våra erfarenheter och teorier.

Led 4

Hur ska vi nu med hjälp av T1 förstå den ontologiska ställningen hos den medvetandemässiga världen? Hur ska jag, mer konkret, betrakta min upplevelse av de betande hästarna på den solbelysta ängen, hur ska jag förstå mina känslor inför H-moll mässans skönhet och hur ska jag tänka

mig innebörden hos dina ord? Ja, det är frågan! Implikationerna hos T1 kan klargöras med hjälp av ett par litet naiva frågor.

Den första frågan

Kan vi förklara arten hos det vi är medvetna om enbart med utgångspunkt från den värld vi lever i, d.v.s. kan vi förstå våra medvetandeinnehåll i analogi med spåren av en hjort i snö? Fysikens och kemins teorier om världen säger att vi inte kan det. Bilden av den icke-medvetandemässiga världen rymmer partiklar och krafter av många olika slag och ordningar, men varken snö eller hjortar, varken Bachs musik eller ditt leende.

Den andra frågan

Kan vi då förklara våra medvetandeinnehålls art om vi begränsar oss till en undersökning av den mänskliga organismen? Så länge vi håller oss till den moderna vetenskapens uppfattning av världen (tolkad på ett realistiskt sätt) är inte heller detta möjligt. För eftersom vi i enlighet med TMV betraktar det vi är medvetna om – hjortspår i snön, musikaliska harmonier, texter etc. – som ett resultat av någon form av yttre påverkan på den mänskliga kroppen, kan vi aldrig hoppas att förstå dessa fenomen enbart genom en beskrivning av den mänskliga kroppen och dess funktioner, oavsett hur omfattande och detaljerad vi än gör den. En omedelbar följd av detta är att min föreställning av t.ex. det blommande fruktträdets utanför fönstret inte kan *identifieras med* några neurofysiologiska processer i min hjärna.

Tes 2

Därmed är vi mogna för en andra tes:

T2

Innehållet i ett mänskligt medvetande kan varken identifieras med någon känd eller okänd fysisk process i den värld som omger den mänskliga organismen eller med någon (känd eller okänd) fysisk process hos den mänskliga organismen. Medvetandeinnehållen har en annan status eller tillhör en annan nivå än de fysiska processerna hos den mänskliga organismen och hos den värld som denna organism omges av.

Jag ska kalla denna tes, som bl.a. baserar sig på T1, för tesen om medvetandeinnehållens och den medvetandemässiga världens *oreducerbarhet*. Som kommer att framgå innebär denna tes inte att det vi är medvetna om förvandlas till något gåtfullt och oförklarligt, d.v.s. till något icke-fysiskt.

Oreducerbarhet är i sig inte någon märklig eller obegriplig egenskap. Ett redan accepterat fall av oreducerbarhet är de mänskliga organismerna, som inte kan reduceras till sina delar utan att upphöra att vara vad de är. En levande organism kan inte beskrivas och förstås som en sådan på t.ex. partikelfysikens eller den organiska kemins nivå.

Tes 3

Detta för oss direkt över till det som är den centrala tesen hos detta argument. Även den ska fattas som ett friläggande av vissa konsekvenser hos det redan sagda.

Om det som människan är medveten om inte kan förklaras vetenskapligt vare sig genom att identifieras med något hos den mänskliga organismen eller med något hos den värld som denna organism omges av, hur ska det då förklaras, med vad ska det då identifieras? Jo, med själva det *samspel* som vi i TMV antar äger rum mellan (den mänskliga) organismen och den värld som denna organism existerar i och genom, d.v.s. med en fysisk process bestående av (ömsesidiga) påverkningar och reaktioner (orsaker och verkningar) mellan dessa båda storheter.

T3

Den mänskliga individens medvetandemässiga värld är *identisk med en fysisk process* som utgör en *interaktion* mellan följande faktorer: (1) den mänskliga organismen och (2) den värld som denna organism omges av. Det är de fysisk bestämbara egenskaperna hos dessa båda faktorer som bestämmer egenskaperna hos det som en människa är medveten om.

Att det finns (många) andra interaktionsprocesser mellan världen och den mänskliga organismen än den medvetandemässiga (den som utgörs av medvetandeinnehållen) behöver inte bekymra oss här. Det denna *identifikationstes* påstår är att det vi ser, tänker, drömmer etc. utgör en fysisk orsak-verkan process som äger rum mellan den mänskliga organismen och den värld som denna organism befinner sig i. Det jag ser, tänker, drömmer etc. är inte ett *resultat* av en orsak-verkan process, inte *representationer* eller *bilder* av någonting annat. Konkretiserat innebär identifikationstesen bl.a. att det träd jag sitter under, de gröna skiftningarna hos dess skugga, doften från blommorna som växer på marken under det o.s.v. är *verkligt på det sätt som jag är medveten om det på*. Tesen innebär m.a.o. att allt detta och allting annat som den medvetandemässiga världen rymmer existerar på ett annat sätt än tingen, relationerna och skeendena hos den icke-medvetandemässiga världen (så som de vetenskapliga teorierna beskriver den), men att detta sätt att existera på är lika verkligt som det sätt som tingen, relationerna och skeendena hos den icke-medvetandemässiga världen existerar på. Detta är mitt argument för riktigheten hos HT.

Notera att så som detta arguments utgångspunkter ser ut måste det visa (om det nu visar någonting alls) att *samtliga* medvetandehåll är reella, d.v.s. att den medvetandemässiga världen är reell i sin helhet.

Styrkan hos detta argument ligger i att man för att förneka den medvetandemässiga världens realitet är tvungen att förneka realiteten hos den icke-medvetandemässiga världen. För att detta ska kunna göras på ett meningsfullt sätt måste man ha någon tredje form av realitet att utgå ifrån. Någon sådan tredje verklighetsform kan åtminstone inte jag hitta.

Naturligtvis kan man förneka realiteten hos de icke omedelbart observerbara ting etc. som de vetenskapliga teorierna handlar om (elementarpartiklar, elektriska laddningar etc.) samtidigt som man försvarar realiteten hos det vi är medvetna om, men det är en annan historia.

Summering

För att göra ovanstående resonemang litet klarare och gripbarare kan det vara lämpligt att försöka göra en sammanfattning av huvudtankarna och gången hos det.

Problemet med den medvetandemässiga världens ontologiska ställning uppkommer som en följd av:

1. att man har en föreställning om en av den medvetandemässiga världen oavhängig och alltså icke-medvetandemässig värld som den medvetandemässiga världen existerar i och genom och
2. att det som man genom de vetenskapliga teorierna tror sig veta om denna icke-medvetandemässiga värld ger upphov till en föreställning om världens natur som skiljer sig (radikalt) från de föreställningar om den som man tycker sig få genom sina egna sinnen.

Problemet upphov ligger alltså väsentligen i en dels biologiskt och psykologiskt och dels socialt och kulturellt betingad benägenhet att uppfatta både sina egna (direkta) observationer och de påståenden som de vetenskapliga teorierna gör som handlande om en och samma verklighet, d.v.s. som handlande om en och samma av observerandet och teoretiserandet oavhängiga värld. Problemet upphov ligger i konflikten mellan vad som kan kallas för psykologisk respektive vetenskaplig realism. Ett uppenbart sätt att lösa detta problem på vore därför att ge upp endera den psykologiska eller den vetenskapliga realismen. Men det är knappast hederligt att ta till denna lösning innan man (noga) har undersökt möjligheten att på något sätt fortsätta att hävda båda. Den

uppfattning som jag utgår ifrån är:

1. Den medvetandemässiga världen (min medvetandemässig värld) är reell. Det jag är medveten om existerar verkligen på det sätt som jag är medveten om det på.
2. Den icke-medvetandemässiga världen är reell. Den ser – i stora drag – ut på det sätt som de vetenskapliga teorierna säger.

Gången hos mitt argument för den medvetandemässiga världens realitet är i grova drag följande:

1. Schematisk redovisning av vissa betydelsefulla drag hos vetenskapens uppfattning av den icke-medvetandemässiga världen. Det avgörande i detta sammanhang är att vetenskapen visar att den mänskliga organismen måste förstås som ett utåt avgränsat och inåt sammanhängande system, vars uppbyggnad och funktionssätt betingas av dess genetiska arv, d.v.s. av dess natur. Detta innebär att medvetandehållanden måste ha att göra med (vara ett resultat av) något slags samspel mellan den mänskliga organismen och den värld som denna organism befinner sig i.
2. När man ska försöka åstadkomma en vetenskaplig förklaring av medvetandehållanden, d.v.s. förklara dem på ett sätt som är förenlig med vetenskapens teorier om den icke-medvetandemässiga världen, leds man till att försöka identifiera dem med något hos samspelet mellan mänsklig organism och värld. Men då det vi är medvetna om varken kan identifieras med något hos den mänskliga organismen eller hos dess omgivning, kommer denna identifikation med interaktionen mellan värld och organism att innebära att medvetandehållanden *så som vi uppfattar dem* måste vara identiska med själva interaktionsprocessen. Detta innebär att om man vill beskriva det samspel som ger upphov till den medvetandemässiga världen så måste man beskriva det vi är medvetna om på det sätt som vi är medvetna om det på.

Resultatet är alltså följande: *om* man utgår ifrån att de vetenskapliga teorierna är – i huvudsak – korrekta *så* måste man uppfatta det vi är medvetna om som reellt *därför att* man måste uppfatta det som identiskt med en fysisk orsak-verkan process. Av vetenskaplig realism följer alltså föreställningsmässig (eller psykologisk) realism.

Avdelning 6 – Följdteser

För att ytterligare förtydliga innebörden hos min teori om den medvetandemässiga världens ontologiska status ska jag avslutningsvis redogöra för några av argumentationens och dess utgångspunkters enklare och mer direkta konsekvenser.

Den medvetandemässiga världen realitet

Låt oss för att vara metodiska börja från början. Om argumentet håller, d.v.s. om T1-T3 är korrekta, är dess första och mest betydelsefulla konsekvens att den medvetandemässiga världen måste uppfattas som fysiskt reell. HT är då en följd av T1-T3. Av detta följer i sin tur (FT = följdtes):

FT1

Allt det vi är medvetna om är fysiskt reellt på det sätt som vi är medvetna om det på. Allt det vi är medvetna om måste uppfattas som reellt på samma sätt och i samma utsträckning, d.v.s. som identiskt med någon viss fysisk process.

Denna tes har i sin tur många konsekvenser. En av dessa konsekvenser är att den åtskillnad vi gör mellan t.ex. observationer och drömmar eller mellan s.k. omedelbara observationer och minnen (av observationer) inte kan fattas som ett resultat av en skillnad i realitet eller realitetsgrad. Vad det är frågan om här är istället *olika typer* av fysiska processer. I t.ex. de omedelbara observationernas fall – mina sinnesintryck av trädet utanför fönstret och himlen över staden etc. – har vi att göra med en påverkansrelation av ett annat slag än när det gäller minnena – t.ex. mitt minne av det häftiga regnet som slog mot fönsterrutorna i går. Det väsentliga är att vi i båda dessa fall, liksom i alla andra, har att göra med ett *aktuellt* samspel mellan den mänskliga organismen och den del av världen som den befinner sig i. Mina minnen, drömmar etc. är inte något som i motsats till t.ex. mina synintryck utspelar sig (helt och hållet) inom min kropp. Från den självmedvetna individens perspektiv är det f.ö. mindre intressant om de föreställningar han har tillhör hans vakentillstånd eller hans drömmar, eftersom deras betydelse för självmedvetandet endast har att göra med vad de är föreställningar av och av hur de (i kraft av vad de föreställer) förhåller sig till varandra.⁷ Så kan t.ex. en välorganiserad och innehållsrik dröm vara intressantare och värdefullare

⁷ Det faktum att t.ex. observationer och drömmar (för det mesta) fyller mycket olika funktioner för oss kan förklaras med att en föreställnings lokalisering i tiden och rummet är en del av vad den är en föreställning om, d.v.s. en del av dess innebörd. De olika typerna av föreställningar bär i sig själva, i vad de säger eller betyder, föreställningen om vad

för individen än ett kaotiskt vakentillstånd.

Då det vi är medvetna om är identiskt med en fysisk process mellan den mänskliga organismen och världen kommer existensen hos det vi är medvetna om att vara beroende av fortvaron och kontinuiteten hos denna process.

FT2

Det vi är medvetna om finns bara när vi är medvetna om det och bara på det sätt vi är medvetna om det på.

Detta innebär bl.a. att rummet jag befinner mig i ändrar karaktär när jag somnar. Det förvandlas från en av massiva väggar, golv och tak avgränsad kub med möbler, tavlor och böcker till luftiga atomära strukturer och flödande kraftfält. Innan Galilei upptäckte Jupiters månar så existerade de inte på det sätt som de har gjort sedan dess. Etc. Att vara så som man förnimmar är att förnimmas. En direkt följd av detta är:

FT3

Det finns inga omedvetna föreställningar.

Hur ska vi mot bakgrund av denna tes förstå människans förmåga att minnas? Som ett resultat av fysiologiska förändringar (i hennes hjärna). De yttre (och inre) påverkningar som den mänskliga organismen hela tiden är utsatt för kan i vissa fall resultera i bestående förändringar hos de neurofysiologiska strukturerna i dess hjärna. Dessa förändringar kan sedan på olika sätt komma att påverka den medvetandemässiga världens (framtida) innehåll genom att förändra förutsättningarna för det fortsatta samspelet mellan den mänskliga organismen och omvärlden.

Min huvudtes i denna uppsats är att den medvetandemässiga världen är identisk med en orsakverkan process som äger rum *mellan* två av varandra oavhängiga fysiska system och att den följaktligen är någonting som i en bemärkelse ligger *utanför* dem bägge. Våra medvetandemässiga innehåll utgör ytan mellan eller mötesplatsen för två parallella fysiska system.

FT4

de är för typ av föreställningar. Eftersom vi vet (eller förr eller senare får veta) att en dröm är en dröm rymmer den en föreställning om sina drömkvaliteter. Att en dröm är en dröm är en del av dess innebörd, en del av vad den är för slags föreställning. Likadant förhåller det sig med de andra typerna av föreställningar, t.ex. med dem vi uppfattar som observationer eller teorier.

Den medvetandemässiga världen är inte något som finns hos människan (den medvetna individen) fattad som en fysisk organism.

Till den medvetandemässiga världen hör givetvis även våra uppfattningar om oss själva, d.v.s. vårt självmedvetande. Därför måste människan fattad som självmedveten individ betraktas som hörande till den medvetandemässiga världen. Eftersom den medvetandemässiga världen äger fysisk realitet innebär detta att den medvetna individen existerar på det sätt som han uppfattar sig själv på. *Du* existerar, *jag* existerar. Tron att det vi är medvetna om – bland vilket även detta ”du” och detta ”jag” befinner sig – är något hos den mänskliga organismen, t.ex. något som finns i hjärnan, är ett konsekvensrikt misstag.⁸

Om medvetandet inte är något hos den mänskliga organismen kan distinktionen mellan den medvetandemässiga och den icke-medvetandemässiga världen inte uppfattas som en distinktion mellan: (1) något som representerar eller föreställer och (2) något som representeras eller föreställs. En annan konsekvens blir därför:

FT5

Distinktionen mellan en medvetandemässig och en icke-medvetandemässig värld måste förstås som en distinktion mellan två skilda parallella fysiska företeelser (processer).

Ett resultat av min argumentation för den medvetandemässiga världens realitet är att den distinktion mellan en medvetandemässig och en icke-medvetandemässig värld som den utgår ifrån kommer att få en annan och mer bestämd innebörd. Eftersom denna distinktion är teoretiskt fundamental får ett specificerande eller omformande av den vittgående konsekvenser.

Den medvetandemässiga världens subjektivitet

Det sätt som en människa uppfattar världen på betingas enligt T3 av de fysiska egenskaperna hos den mänskliga organismen och hos den värld som denna organism omges av. Det innebär att de

⁸ Enligt Descartes' dualism är den medvetandemässiga världen *inte* något hos den mänskliga kroppen utan något hos den mänskliga själen. Det är den som tänker etc. Denna mänskliga själ är varken identifierbar med något hos den mänskliga kroppen eller hos den värld som denna kropp befinner sig i, eftersom den till skillnad från kroppen och världen inte är något materiellt. Det som skiljer Descartes' uppfattning från min är att han uppfattar den medvetandemässiga världen som något *väsensskilt* från resten av världen, d.v.s. som något icke-fysiskt. Sedan kan man fråga sig vad som spelar störst filosofisk roll för Descartes – dualismen eller idealismen? Det finns de som menar att det är dualismen som är hans djupaste filosofiska övertygelse, medan idealismen eller icke-materialismen mest är en anpassning till eller eftergift åt ett kulturklimat präglad av (religiöst betingad) anti-materialism.

medvetandemässiga världarna, som ju utgörs av samspelet mellan de enskilda organismerna och deras omgivning, kommer att skilja sig åt inbördes om och i den mån egenskaperna hos de olika individerna och/eller den situation de befinner sig i skiljer sig åt.

FT6

Skillnader beträffande egenskaperna hos de enskilda mänskliga organismerna och/eller hos den situation de befinner sig i kommer att ge upphov till skillnader mellan de medvetandemässiga världar som är knutna till dessa organismer.

I den mån dessa skillnader beror på organismernas genetiskt betingade funktionssätt går de inte att avlägsna eller ändra på. Den vetenskapliga genetiken ger oss goda skäl att anta att det finns en mångfald mer eller mindre olikartade medvetandemässiga världar. Din värld är en annan än min. I detta kan det väl ligga såväl något oroande som något tröstande.

Den omständigheten att medvetandeförmågan är något som finns hos från varandra avgränsade individuella system som skiljer sig åt med avseende på sina fysiska egenskaper och sin position i världen leder, i förening med det förhållandet att innehållet hos de medvetandemässiga världarna bestäms av den individuella medvetandeförmågans fysiska egenskaper i kombination med egenskaperna hos den situation som denna medvetandeförmåga befinner sig i, till att de medvetandemässiga världarna måste betraktas som subjektiva.

FT7

Varje medvetandemässig värld är knuten till en bestämd medveten individ. En individs medvetandemässiga värld är därför alltid subjektiv.

Konsekvenserna av denna subjektivism är alltför vidlyftiga för att jag ska kunna gå in på dem här.

Att uppfatta den medvetandemässiga världen, d.v.s. det man är medveten om, på det sätt som görs här är kanske något man måste lära sig eller vänja sig vid. Försök!

Utgång

”När de slog upp de stora balkongdörrarna på ovanvåningen svepte en på en gång stark och mild

försommarvind in genom rummet. Den fyllde huset med en friskhet och lätthet som i ett slag fick den kylslagna fukten att försvinna och den unkna luften att upplösas. I vindens följe kom de fina dofterna från myrtenbuskarna och kryddörterna i trädgården och med dessa dofter kom i sin tur en ström av plötsliga minnen och intensiva känslor. Där de stod kunde de se det vidsträckta landskapet breda ut sig under dem med sina långsamt framrullande höjder och sänkor, mönstrade av vingårdar och slingrande vägar och färglagda av de blommande fruktträden och de brunröda skiffertaken på de omkringliggande gårdarna. När de stod där vid balkongens järnräcke och såg ut över detta landskap var det som om världen bokstavligen blev till inför deras blickar, som om den likt ett sjunket Atlantis åter höjde sig ur ett mörkt och formlöst djup för att genom deras närvaro på nytt få konkreta former och övergjutas med ljus och färg.”

Och av detta slag är den värld *vi* lever i. Låt oss nu försöka se hur det vi har kommit fram till här beträffande naturen hos denna värld påverkar våra försök att besvara frågan hur vi ska leva. Vi vet nu att denna fråga måste formuleras på följande sätt: Hur ska jag leva *i min medvetandemässiga värld?* Denna omformulering av frågan är en del av svaret på den.

1992

J. Å.